

Ruoka-apu ja osallisuus

Ruoka-avun tilalle ja rinnalle kehitetään yhteisöllistä toimintaa. Riskinä on, että heikossa asemassa olevat eristetään toistensa seuraan.

RUOKA-APUA SAAVAT Suomessa heikossa taloudellisessa tilanteessa olevat. Yleisin tapa saada apua on leipäjonon, joka muodostuu, kun avuntarvitsijat saapuvat paikalle samanaikaisesti. Avunjakajat ovat useimmiten seurakuntia tai kansalaisjärjestöjä, mutta ainakin pääkaupunkiseudulla myös kunnat rahoittavat ruoka-apua.

Ruoka-apuun turvaututaan tyypillisesti silloin, kun omat tulot eivät riitä ravintoon pakollisten menojen jälkeen. Avunsaajat ovat kaiken ikäisiä, usein työttömiä tai eläkeläisiä. He ovat perheellisiä ja yksinasujia, naisia ja miehiä – tavallisia hyvinvointivaltion asukkaita, jotka ovat suistuneet pitkäaikaiseen niukkuuteen.

Valtaväestöllä on kärkeviä mielipiteitä huono-osaisista ja siitä, mikä on heille hyväksi. Heikkoon asemaan joutuneita saatetaan pitää laiskoina ja syyllisinä omaan köyhyyteensä. Samalla heitä kannustetaan sellaiseen aktivoivaan toimintaan, johon harva hyväosainen itse olisi halukas osallistumaan. Hyväntahtoisilla mutta idealistisilla avauksilla huono-osaisen arjesta luvataan tehdä tavalla tai toisella parempaa ilman,

että hänelle annetaan lisää rahaa pakollisten menojen hoitamiseen.

Koska leipäjonossa voi parhaimmillaan syntyä myös myönteisiä kohtaamisia sekä avunsaajien kesken että avunsaajien ja auttajien välillä, ajatus leipäjonosta osallistavana yhteisönä on viime aikoina lähtenyt lentoon järjestötoimijoiden ja tutkijoidenkin parissa. 'Osallisuus', 'osallistuminen', 'osallistaminen' tai 'aktivoiminen' ovat järjestökentän monissa kehittämishankkeissa käytettyjä avainkäsitteitä.

Yhteiskuntatieteissä ei ole yhtä vakiintunutta osallisuuden määritelmää. Tyypillisimmin se määritellään yhteiskunnassa mukana olemiseksi eli sosiaalisesti inklusioksi. Se on näin syrjäytymisen, sosiaalisen eksluusion, vastakohta.

Osallisuus ymmärretään väestön valtavirtaa edustavien hyväosaisten määrittelemiksi ja hyväksymiksi tavoiksi osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Sitä mitataan yksilön edellytyksillä osallistua yhteiskunnan tavanomaisiin toimintoihin – köyhältä edellytykset usein puuttuvat.

HYVINVOINTIVALTION TULEE ETSIÄ RATKAISUJA, JOTKA KITKEVÄT HYVÄNTEKEVÄISYYDEN TARVETTA.

Kehittämishankkeissa osallisuudella näytetään tarkoitettavan lähinnä yksilön osallistamista johonkin toimintaan tai ylipäätään jossakin mukana olemista. Esimerkistä käy syrjäytyneen osallistuminen vertaisryhmään.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja Diakonia-ammattikorkeakoulun toteuttaman Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohankkeen (Sokra) mukaan toiminnan voidaan katsoa lisäävän osallisuutta, kun osallistuja niin halutessaan

1. saa aineellisia resursseja
2. voi tehdä itselleen mielekkäitä asioita
3. voi kuulua ryhmään tai yhteisöön
4. voi toimia paikallisen elinympäristön hyväksi
5. saa tarvittaessa yksilöllistä palvelua.

Kriteerit täyttyviin, vakiintuneisiin hankkeisiin kuuluvat esimerkiksi työn tai opiskelun ulkopuolelle jääneille nuorille tarkoitettu Helsingin Diakoniaslaitoksen Vamos-toiminta ja päihdeongelmallisille suunnatut päiväkeskukset. Näillä pyritään tavoittamaan syrjään jääneitä, jotka eivät muuten välttämättä onnistuisi saamaan tarvitsemaansa apua. Matalan kynnyksen palvelupisteissä on mahdollisuus myönteisiin kohtaamisiin, kuulluksi tulemiseen, yhteiseen toimintaan ja arjen rytmin löytämiseen.

MITÄ LEIPÄJONOJEN TILALLE?

Kuluvana vuonna on uutisoitu, kuinka muun muassa Helsingin kaupunki haluaa eroon leipäjonoista. Yhtenä vaihtoehtona pidetään niiden korvaamista

avunsaajia osallistavalla toiminnalla, kuten kokoomalla heidät yhteisöllisen matalan kynnyksen toimintaan, syömään ja laittamaan ruokaa yhdessä. Vantaa väittää tässä jo onnistuneensa – tosin siellä on edelleen leipäjonoja, ja vantaalaisten kerrotaan käyvän Helsingin leipäjonoissa.

Osallistava toiminta ei myöskään ole ilmaista: esimerkiksi Vantaan kaupunki investoi muutama vuosi sitten puolitoista miljoonaa euroa niin sanottuun hävikkiterminaaliin eli ylijäämä- ja lahjoitusruoan varastointiin ja käsittelyyn tarkoitettuun logistiikkakeskukseen. Myös seurakunta rahoittaa osallistavaa ruoka-aputoimintaa.

Ruoka-avun jakamista koskevia osallistavia kokeiluja ja kehittämishankkeita on meneillään useita. Niiden tarjoama ratkaisu on yhteisöllisyys. Hankkeiden vaikuttavuusarviointien mukaan osallistajat hyötyvät toiminnasta. Missään ei kuitenkaan kerrota, kuinka suuren osan avun tarvisijoista toiminta tavoittaa, kuinka hyvin se auttaa kaikkein heikoimmassa asemassa olevia tai auttaako se ketään pääsemään ruoka-avun tarpeesta eroon.

Nykyistä tehokkaampien, parempien ja avunsaajien kannalta inhimillisempien ruoka-avun muotojen kehittäminen on oikein, mikäli näin tavoitellaan samalla avunsaajien yhä parempaa yhteiskunnallista osallisuutta tai toimijuutta. Näin ei kuitenkaan saa käydä ilman, että samalla pohditaan, kuinka avun tarve saadaan vähenemään tai – parhaassa tapauksessa – kokonaan lakkaamaan.

Hyvinvointivaltion tulisi etsiä ratkaisuja, jotka edistävät syrjään jääneiden ihmisten kuntoutumista aktiiviseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen ja kitkevät hyväntekeväisyyden tarvetta. Mikään koti- tai ulkomainen tutkimus ei kuitenkaan ole osoittanut, että jokin ruoka-avun muoto poistaisi ruoka-avun tarpeen taustalla olevia köyhyysongelmia. Päinvastoin ruoan jakaminen voi ylläpitää köyhyyttä. Isoissa kaupungeissa on suurimmat asumiskustannukset ja tyypillisesti pisimmät leipäjono. Todellinen tarve olisi lyhentää jonoja yhteiskuntapoliittisin keinoin esimerkiksi asumiskustannuksia kohtuullistamalla.

KAIKKIA OSAPUOLIA KUULTAVA

Vielä julkaisemattoman kyselytutkimuksen mukaan avunsaajien suuri enemmistö on tyytyväinen Helsingin nykyisten leipäjonojen toimintaan. Vastaajista 85 prosenttia oli täysin tai osin samaa mieltä, että ruoanjakelu on järjestetty hyvin, ja 44 prosenttia koki, että muiden ihmisten tapaaminen jonossa on tärkeää. Viidennes vastaajista oli täysin eri mieltä, joka kymmenes osin eri mieltä, ja neljännes ei ollut samaa eikä eri mieltä. Tulokset eivät kuitenkaan kerro, mitä ne lukuisat tutkimukseen tai tutkijoihin kielteisesti suhtautuneet jonottajat olisivat vastanneet, jos olisivat ilmaisseet mielipiteensä. Kyselyyn vastasi runsaat 800 avunsaajaa kahdessa leipäjonossa Helsingissä syksyllä 2016.

Miksi tulisi pyrkiä eroon ilmeisen tehokkaista leipäjonoista ja korvata ne toiminnalla, joka on harppaus tuntemattomaan? Itse asiassa vakiintuneet toimijat ovat viime aikoina tehostaneet jakelua ja saaneet siten jonot ja jonotusajat huomattavasti lyhenemään. Sen sijaan emme tiedä, miten monia osallistava toiminta auttaa tai miten käy niille, jotka eivät halua tai voi osallistua siihen. Kaikille leipäjonossa käyville tuskien pystytään järjestämään osallistavaa toimintaa, ellei voimavaroja olennaisesti lisätä nykyisestäään.

Puolet Helsingin leipäjonojen asiakkaita ei pidä tärkeänä toisten tapaamista jonossa. Kuinka suuri osa huono-osaisista siis todella kaipaa yhteisruokailutoimintaa? Vastausta voi etsiä kysymällä, kuinka usein hyväosainen käy ruokailemassa ventovieraiden kanssa.

Kehityshankkeissa olisi syytä kuunnella avun jakajia ja heidän asiakkaitaan – heitä, jotka parhaiten tuntevat ruoka-avun kentän. Vastauksena avunsaajien toiveeseen yhteisruokailun rinnalle voisi pikeminkin kehittää avustusmuotoja, joissa ruokaa ja apua jaetaan suoraan avun tarvitsijan kotiin. Näin sosiaalisista ja liikkumisvaikeuksista kärsivätkin saisivat avun perille.

Ideologisten tai järjestökentän omista tarpeista lähtöisin olevien pyrkimysten riskinä on, että ne osallistavat heikossa asemassa olevia ensisijaisesti kaltaistensa seuraan, mikä voi yhtäältä edistää huono-osaisen identiteetin syntymistä ja toisaalta karkottaa jotkut avun tarvitsijat. Samalla suunnitellut hankkeet saattavat vaikeuttaa vakiintuneiden avunjakajien toimintamahdollisuuksia, mikäli niiden järjestöavustuksia kanavoidaan osallisuuskokeiluihin.

Vakiintuneet toimijat pelkäävät toimintansa lakaavan ja suuren osa avuntarvitsijoista jäävän ilman ruokaa. Aiheellista huolta herättää lisäksi se, tuoko uusi yhteisruokailumalli takaisin vanhakantaisen tarveharkinnan ja avunsaajien rekisteröinnin, kun iso joukko ruokailijoita pitää saada pöydän ääreen samanaikaisesti.

TUOMO LAIHIALA
YTT, tutkija
Tampereen yliopisto

MINNA MATTILA-AALTO
VTT, KM, erikoistutkija
tuottavuusvalmentaja
Työtehoseura

KIRJALLISUUS

Laihiala, T. (2018). *Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista: huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 163. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

Mattila-Aalto, M. (2012). Oppimista ja syrjäytymisen ehkäisemistä oma-avun yhteisössä: tapaus leipäjono. *Aikuiskasvatus* 32 (1), 6–16.